

ALİŞAR

Serkan ERDOĞAN*

Anahtar Kelimeler: Alishar, Yozgat, Eski Tunç Çağı, Orta Tunç Çağı, Kronoloji

Yozgat il merkezinin 45 km doğusunda yer alan Alishar Höyüğü, Sorgun yakınlarındaki Alishar Köyü'nün 2,5 km kuzeyinde konumlanmaktadır. Yaklaşık 18 hektarlık bir alana yayılan höyük, stratejik öneme sahip Kanak Su havzasında, günümüz Sorgun ve Sarıkaya ilçe yerleşimleri arasında bulunmaktadır. Buradaki arkeolojik kazılar, Chicago Üniversitesi Doğu Enstitüsü'nün himayesinde ve Prof. Dr. James H. Breasted'in direktörlüğünde, 1927 yılından itibaren Hans Henning von der Osten ve Erich Friedrich Schmidt başkanlığındaki Amerikalı bir ekip tarafından başlatılmış ve çalışmalar 1932 yılına kadar sürdürülmüştür. 1927 yılının Haziran ayında 10 işçiyle başlayan kazılar, ilerleyen süreçte sayıları 180'e ulaşan bir işçi grubuyla devam etmiştir. Kazıları gerçekleştiren Alman kökenli araştırmacılar çalışmalarını dikkatli biçimde belgelemekle birlikte, dönemin arkeoloji anlayışına uygun olarak öncelikli amaçlarının dikkat çekici eserler ortaya çıkarmaya yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Araştırmaların temel hedefleri arasında, Alishar'da yaşamış topluluklar ve bunların uygarlık tarihi hakkında mümkün olduğunca fazla bilgi elde edilmesi; ayrıca bu verilerin Anadolu ve Yakındoğu'nun genel tarihiyle ilişkilerinin ortaya konulması yer almaktaydı. Bunun yanı sıra, seramik verileri esas alınarak Orta Anadolu'nun göreceli kronolojik kültür silsilesinin belirlenmesi ve Alishar'da Neolitik Dönem'e ait yerleşim izlerinin bulunup bulunmadığının tespit edilmesi de kazıların amaçları arasındaydı. Bununla birlikte kazı çalışmaları, arkeoloji metodolojisinin henüz tam anlamıyla gelişmemiş olması nedeniyle günümüz standartlarına göre sistematik olmayan uygulamalar içermektedir. Kazı alanında bir tünelin açılması ve içkale (sitadel) bölümünde 10 × 10 m boyutlarını aşan, 27,5 m derinliğe ulaşan büyük bir çukurun oluşturulması, söz konusu sorunlu kazı metodolojisinin anlaşılması açısından dikkat çekici örnekler arasında yer almaktadır. Buna karşın Alishar Höyük, Anadolu ve komşu bölgelerin arkeolojisinde araştırmaların gelişiminde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Uzun bir aradan sonra, 1993–2006 yılları arasında Chicago Üniversitesi'nden Ronald L. Gorny yönetimindeki Amerikalı bir ekip tarafından yeniden arkeolojik araştırmalar yürütülmüştür. Bu çalışmaların, fiili kazı faaliyetlerinden ziyade topografik araştırmalar ve kamera balonları kullanılarak gerçekleştirilen hava fotoğraflamasıyla sınırlı kaldığı görülmektedir. Proje kapsamındaki çalışmaların büyük bir bölümü ise Alishar'ın yakınındaki Çadır Höyük yerleşiminde yürütülmüştür.

* Doç. Dr., Yozgat Bozok Üniversitesi / Fen- Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, serkan.erdogan@yobu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-8049-8093>

Yerleşim, esas olarak MÖ II. binyılın başlarında alanı çevreleyen anıtsal kerpiç duvarların oluşturduğu bir terasla kuşatılmış yüksek ve merkezi bir höyükten oluşmaktaydı. Söz konusu teras yaklaşık 520 m uzunluğa, 350 m genişliğe ve yerden yaklaşık 5–8 m yüksekliğe sahipti. Hafirler, Alişar yerleşiminde “sitadel” ve “teras” olarak adlandırdıkları iki ayrı alanda kazı çalışmaları yürütmüşlerdir. Höyükte Hititler öncesine ait üç temel stratigrafik silsile izlenebilmektedir. 0 ve Ia tabakaları Geç Kalkolitik Çağ ile Erken Tunç Çağı I Dönemi’ne; Ib tabakası Erken Tunç Çağı II ve III dönemlerine tarihlendirilirken, “Alişar III” olarak tanımlanan tabaka Erken Tunç Çağı’ndan Orta Tunç Çağı’na geçiş süreciyle ilişkilendirilmiştir. Ayrıca Alişar III safhasının Asur Ticaret Kolonileri Çağı’nı da temsil ettiği önerilmiştir. II. tabaka Eski Hitit Dönemi’yle, IV. tabaka Erken ve Orta Demir Çağı’yla, V. tabaka Frig ve Akhamenid dönemleriyle, VI. tabaka Helenistik, Roma, Galat ve Bizans dönemleriyle, VII. tabaka ise Orta Çağ ve Osmanlı Dönemi ile ilişkilendirilmiştir. Öte yandan, Alişar’ın kazıldığı yıllarda yerleşimde 26’dan fazla kültür katının bulunduğu da ileri sürülmüştür.

Kayda değer bir yerleşim görmüş olan Geç Kalkolitik Çağ Alişar yerleşimi, çoğunlukla basit planlı evlerden oluşmaktadır. Çıkıntı kollu kadın ve hayvan figürinleri ile idol başları, dönemin heykeltıraşlık eserleri arasında yer almaktadır. Aynı döneme ait ince işçilikli kapların yanı sıra kaba hamurlu ve daha çok günlük kullanıma yönelik seramik parçaları da ele geçirilmiştir. Geç Kalkolitik Çağ’da Orta Anadolu Bölgesi’ne özgü ayaklı meyvelikler, Alişar’ın dikkat çekici seramik buluntuları arasında yer almaktadır. Döneme ait buluntular arasında bol miktarda çakmaktaşı ve obsidyenden üretilmiş orak ve bıçaklar, ok uçları, kazıyıcılar ile çeşitli balta, çekiç ve havanların ele geçirilmiş olması, Alişar’da gelişmiş bir taş endüstrisi teknolojisinin varlığına işaret etmektedir. Bununla birlikte, Geç Kalkolitik Çağ ile Erken Tunç Çağı’nın başlarını temsil eden I. tabakada seramikler, mühürler, figürinler, ağırşaklar, metal eserler, deniz kabukları ile taş ve kemikten yapılmış objeler temel buluntu gruplarını oluşturmaktadır. Zemin taş döşeli, kerpiç ve kısmen taştan inşa edilmiş duvarlara sahip yapılar söz konusu dönemin mimarisini yansıtmaktadır. *Antropomorfik* (insan biçimli) ve *zoomorfik* (hayvan biçimli) şematik figürinler de bu kültür katının dikkat çekici buluntuları arasında yer almaktadır.

Alişar’daki Erken Tunç Çağı, bakır ve kalayın birleşiminden oluşan tunç alaşımının yaygın olarak kullanılması ve büyük ölçüde el yapımı, kırmızı astarlı ve perdahlı çanak çömleklerle temsil edilmektedir. Spiral, noktalı, oyularak oluşturulmuş çizgiler ile geometrik bezemeler, dönemin Alişar seramiklerinde yaygın olarak kullanılan süsleme öğeleri arasında yer almaktadır. Erken Tunç Çağı III ile özdeşleştirilen ve arkeoloji literatüründe “intermediate seramiği” olarak tanımlanan çanak çömlek grubu ile onun devamı niteliğindeki, Erken Tunç Çağı’ndan Orta Tunç Çağı’na geçiş sürecini yansıtan Alişar III boyalı seramik grubunun saptanması, o zamana kadar bilinmeyen kronolojik bir boşluğun doldurulmasına katkı sağlamış ve Anadolu kronolojisinin daha sağlam temellere oturtulmasına yardımcı olmuştur.

Höyük kazılarında çok sayıda *antropomorfik* ve *zoomorfik* figürin ele geçirilmiş, ayrıca basit geometrik formlara sahip önemli sayıda damga mühür ortaya çıkarılmıştır. Erken Tunç Çağı ile Orta Tunç Çağı’nın

başlarına tarihlendirilen *antropomorfik* figür gruplarının bir bölümünün yerel geleneklerle, bir bölümünün ise Orta Karadeniz, Ege ve Balkan üretim gelenekleriyle ilişkili olduğu belirtilmiştir. Bir başka grup kil figürünün ise Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nın sonu ile Eski Hitit Dönemi'nin başlangıcına tarihlendirilmesi nedeniyle dönemler arasındaki kültürel sürekliliği temsil ettiği ifade edilmektedir. Söz konusu dönemlerde Alishar yerleşimcileri ölülerini taş plaka ve kerpiç tuğlalardan yapılmış sanduka mezarlara gömmüşlerdir. Höyükte Eski Hitit Çağı'na ait kap parçaları ile bazı rölyefli seramik örneklerinin ele geçirildiği bildirilmektedir. Ayrıca kazı raporlarında, günümüzde “potern” olarak adlandırılan ve taş örgü tekniğiyle inşa edilmiş bir yeraltı tünelinin ortaya çıkarıldığı belirtilmekte olup, bu yapının Hititler'e ait olduğu düşünülmektedir.

MÖ I. binyılın başlarından itibaren Orta Anadolu'nun karakteristik çanak çömlek gruplarından biri olarak kabul edilen Alishar IV seramik grubu, geometrik bezemelerin yanı sıra boyalı figüratif motifleriyle dikkat çekmektedir. Söz konusu seramik grubu, Alishar kazılarının Demir Çağı'na ilişkin sağladığı en önemli veri kategorilerinden birini oluşturmaktadır. Helenistik-Roma kültür katında ise parlak kırmızı renkli, terra sigillata olarak adlandırılan kaliteli seramik örnekleri ele geçirilmiştir.

Alishar kazılarında, Asur Ticaret Kolonileri Çağı'na (MÖ 1972–1718) ait yaklaşık yetmiş çivi yazılı tabletin ele geçirilmiş olması, Yozgat sınırları içerisindeki höyüklerin Eski Anadolu tarihine önemli katkılar sunabilecek bir potansiyele sahip olduğunu göstermektedir. Orta Tunç Çağı'nı temsil eden 10cT tabakasında bulunan ve Anitta adını taşıyan tabletler, Erken Hitit krallarından biri olan bu hükümdarın Hitit egemenliği öncesinde belirli bir siyasi güce sahip olduğuna işaret etmektedir. Asurca yazılmış ve MÖ 18. yüzyıla tarihlendirilen bir başka tablette yer alan “Büyük Kral Anitta, merdiven büyüğü Peruva” ifadesi ise erken dönem Hitit tarihi açısından sınırlı sayıda yazılı kaynaklardan biri olarak kabul edilmektedir.

Alishar'da ele geçirilen *bikonveks* (çift dışbükey) Hitit mühürleri Geç Bronz Çağı II dönemine tarihlendirilmiş olup, bu mühürler yerleşimde MÖ 13. yüzyılda Hitit varlığının göstergelerinden biri olarak değerlendirilmiştir. Bazı araştırmacılar Alishar Höyüğü'nü Hitit hanedan soyunun kökeninin dayandığı Kuşşara kentiyle özdeşleştirmeye çalışırken, daha geniş bir araştırmacı grubu yerleşimin Hitit Dönemi'ndeki Ankuwa kentiyle lokalize edilmesi gerektiği görüşünü benimsemiştir. Bununla birlikte, Asur Ticaret Kolonileri Çağı'na ait yazılı belgelerde kaydedilen Amkuwa adının, Hitit metinlerinde geçen Ankuwa'nın bir varyantı olduğu düşünülmektedir.

Kaynakça

BERTRAM, J. Krysztof - BERTRAM, Gülçin İlgezdi. (2024). "Alişar MÖ 4. ve 3. Binyıl Çanak Çömleği Üzerine Yeni Araştırmalar". 38. *Arkeometri Sonuçları Toplantısı Bildirileri Cilt 2*. 44. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu. 83-90, Ankara. Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü.

BRANTING, Scott A. (1996). The Alisar Regional Survey 1993-1994: A Preliminary Report. *Anatolica* 22, 145-159.

GELB, Ignace J. (1935). *Inscriptions from Alishar and Vicinity*. OIP XXVII, Chicago: The University of Chicago Press.

GORNY, Ronald G. (1993). The Biconvex Seals of Alişar Höyük. *Anatolian Studies* 43, 163-191.

GORNY, Ronald L. (1994). The 1993 Season at Alishar Höyük in Central Turkey. *Anatolica* 20, 191-202.

GORNY, Ronald L., (1995). Hittite Imperialism and Anti-Imperial Resistance As Viewed from Alişar Höyük. *Bulletin of the American Schools of Oriental Research* 299/300, 65-89.

GORNY, Ronald L., (1995). The Alişar Regional Project (1993-1994). *The Biblical Archaeologist*, 58/1, 52-54.

GORNY, R. L., (1995). Alişar Höyük in the Late Second Millennium B.C. *Proceedings of the Second Congresso Internazionale Di Hittitologia* (June 28-July 2, 1993). 159-171, Pavia: Studia Mediterranea

GORNY, R. L.- MCMAHON, G. - PALEY, S. - STEADMAN, S. (2000). The 1999 Alishar Regional Project Season. *Anatolica* 26, 153-171.

GORNY, Ronald L. (2004). Project Reports, Alişar Regional Project. *The Oriental Institute 2003 – 2004 Annual Report*. 13-24, Chicago: The Oriental Institute.

HARMANKAYA, Savaş - TANINDI, Oğuz - ÖZBAŞARAN, Mihriban. (1998). "Kalkolitik-Alişar. *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri (TAY)* 3, Kalkolitik. 263, İstanbul: Ege Yayınları.

JAKAR, Jak. (1985). *The Later Prehistory of Anatolia: The Late Chalcolithic and Early Bronze Age II*, Oxford: BAR International Series 268.

KEALHOFER, Lisa - GRAVE, Peter - MARSH, Ben. (2023). "In search of Tabal, central Anatolia: Iron Age interaction at Alişar Höyük". *Anatolian Studies* 73, 69-98

MARTINO, Shannon. (2014). New Considerations and Revelations regarding the Anthropomorphic Clay Figurines of Alişar Höyük. *Anatolica* XL, 111-155.

MARTINO, Shannon. (2018). The Context and Chronological Relationship of Middle Bronze Age Figurines at Alişar Höyük. *Anatolica* XLIV, 213-228.

MORRISON, John A. 1939. Alişar: A Unit of Land Occupance in the Kanak Su Basin of Central Anatolia (Ph. D. Dissertation). Chicago: The University of Chicago Press.

OĞUZ, Remzi. (1933). Anadolu Arkeologya Tarihinde Alişar Hafriyatı. *Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi* I, 11-63.

ORTHMANN, Winfried. (1963). *Die Keramik der Frühen Bronzezeit aus Inneranatolien*. Istanbul Forschungen Band 24, Berlin: Verlag Gebr. Mann.

ÖKTÜ, Armağan (1973). *Die Intermediate-Keramik in Kleinasien*, München: W. u. J. M. Salzer.

ÖZGÜÇ, Tahsin. (1963). Yeni Araştırmaların Işığında Eski Anadolu Arkeolojisi. *Anadolu* 7, 23-42.

SCHMIDT, F. Erich. (1932). *The Alishar Hüyük Seasons of 1928 and 1928 - Part I*. The University of Chicago Oriental Institute Publications Volume XIX, Chicago: The University of Chicago Press.

SCHMIDT, F. Erich. (1933). *The Alishar Hüyük Seasons of 1928 and 1929 - Part II*. The University of Chicago Oriental Institute Publications Volume XX, Chicago: The University of Chicago Press.

SNYDER, Alison B. (2000). Re-constructing the Anatolian Village: Revisiting Alisar. *Anatolica* 26, 173–193.

VON DER OSTEN, Hans Henning - SCHMIDT, Erich F. (1930). *The Alishar Hüyük Season of 1927 Part I*, The University of Chicago Oriental Institute Publications VI, Chicago: The University of Chicago Press.

VON DER OSTEN, Hans Henning - SCHMIDT, Erich F. (1932). *The Alishar Hüyük Season of 1927 - Part II*, The University of Chicago Oriental Institute Publications VII, Chicago: The University of Chicago Press.

VON DER OSTEN, Hans Henning. (1933). *Discoveries in Anatolia 1930 – 1931*. The Oriental Institute of the University of Chicago-Oriental Institute Communications 14, Chicago: The University of Chicago Press.

VON DER OSTEN, Hans Henning. (1937). *The Alishar Hüyük Seasons of 1930-32 - Part I*. The University of Chicago Oriental Institute Publications XXVIII, Chicago: The University of Chicago Press.

VON DER OSTEN, Hans Henning. (1937). *The Alishar Hüyük Seasons of 1930-32 - Part II*. The University of Chicago Oriental Institute Publications XXIX, Chicago: The University of Chicago Press.

VON DER OSTEN, Hans Henning. (1937). *The Alishar Hüyük Seasons of 1930-32 - Part III*. The University of Chicago Oriental Institute Publications XXX, Chicago: The University of Chicago Press.